

АГРАРЕН УНИВЕРСИТЕТ – ПЛОВДИВ

ФАКУЛТЕТ ИКОНОМИКА

КАТЕДРА ИКОНОМИКА

ЕЛКА ВАСИЛЕВА ГЕНОВА

**ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ПЕРСПЕКТИВИ ПРЕД РАЗВИТИЕТО
НА СЕЛСКИЯ ТУРИЗЪМ В ПЛАНИНСКИТЕ И
ПОЛУПЛАНИНСКИТЕ РАЙОНИ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен
„доктор” по: област на висше образование
3. Социални, стопански и правни науки;
професионално направление 3.8. Икономика;
научна специалност: Икономика и управление „Селско стопанство“

Научен ръководител: проф. д-р Иван Пенев

ПЛОВДИВ

2026 г.

Дисертационният труд е структуриран в увод, три глави и изводи с общ обем 246 страници. Използвани са 106 литературни източници. Представени са 15 таблици и 51 фигури и 18 снимки.

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита на заседание на разширен катедрен съвет на катедра „Икономика“, Аграрен университет – Пловдив, с Протокол № 260 / 01.06.2026 г.

Защитата на дисертацията ще се състои на 10.09.2026 г. от 11:00 часа в зала № 322 на Аграрен университет – Пловдив на заседание на Специализирано научно жури, назначено от Ректора на Аграрен университет - Пловдив със Заповед № РД 16-738 / 08.06.2026 г. в състав:

Рецензии: проф. д-р инж. Валентина Алексиева
 доц. д-р Крум Христов

Становища: доц. д-р Мария Пенева
 доц. д-р Юлия Джабарова.
 доц. д-р Росица Белухова

Материалите по процедурата са достъпни в сайта на Аграрен университет – Пловдив.

СЪДЪРЖАНИЕ

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	4
1. Актуалност на темата.....	4
2. Обект и предмет на изследването.....	5
3. Изследователска теза	5
4. Цел и задачи на изследването	5
5. Методи на изследването	6
6. Ограничения на изследването.....	7
ГЛАВА I. ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА СЕЛСКИЯ ТУРИЗЪМ.....	8
1.1. Същност и характеристики на селския туризъм	8
1.2. Форми и разновидности на селския туризъм	9
1.3. Фактори, влияещи върху развитието на селския туризъм	9
1.4. Управление на туристическата дестинация.....	10
1.5. Социален капитал и сътрудничество в туризма.....	11
1.6. Теоретични модели за развитие на туристическите дестинации.....	12
1.7. Устойчиво развитие на туризма в селските райони.....	13
Изводи от Глава I	14
ГЛАВА II. МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО.....	15
2.1. Методологическа и теоретична рамка на изследването	15
2.2. Изследователски дизайн и изследователски тези	17
2.3. Методи и организация на емпиричното изследване	21
Изводи от Глава II	22
ГЛАВА III. АНАЛИЗ НА РЕГИОНА И ЕМПИРИЧНОТО ИЗСЛЕДВАНЕ.....	22
3.1. Характеристика на изследвания регион.....	23
3.2. Туристически потенциал на изследвания регион.....	24
3.3. Състояние на туристическата дейност.....	24
3.4. Основни участници в развитието на туристическата дестинация.....	25
3.5. Взаимодействие и координация между участниците	33
3.6. Маркетинг и управление на туристическата дестинация.....	35
3.7. Участие в развитието на туристическата дестинация община Брезово	35
3.8. Изводи и обобщения от емпиричното изследване	36
ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ	38
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	42
НАУЧНИ И НАУЧНО-ПРИЛОЖНИ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	44
СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ, СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	45

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

В раздела са представени актуалността на темата, обектът и предметът на изследването, неговата цел, задачи и изследователски тези. Изложени са използваната методология, информационната база и структурата на дисертационния труд.

1. Актуалност на темата

През последните десетилетия туризмът се утвърждава като важен фактор за икономическо развитие, диверсификация на стопанските дейности и подобряване качеството на живот в различни региони. Особено значима е ролята му за селските, планинските и полупланинските райони, където възможностите за икономическа активност често са ограничени, а демографските и социално-икономическите проблеми оказват негативно влияние върху местното развитие.

Селските райони в България се характеризират с неблагоприятни тенденции, свързани с намаляване на населението, застаряване на възрастовата структура, ограничени възможности за заетост и недостатъчно използване на наличния ресурсен потенциал. В този контекст селският туризъм се разглежда като възможност за създаване на допълнителни доходи, стимулиране на местното предприемачество, съхраняване на културното наследство и подобряване жизнеността на местните общности.

Развитието на селския туризъм се определя не само от наличието на природни и културно-исторически ресурси, но и от комплексното взаимодействие между множество фактори, сред които инфраструктурната осигуреност, институционалната подкрепа, предприемаческата активност, маркетинговата политика и степента на сътрудничество между заинтересованите страни.

Планинските и полупланинските райони на страната разполагат със значителен туристически потенциал, който в много случаи остава недостатъчно използван. Това поражда необходимост от по-задълбочено изследване на факторите и условията, които подпомагат или възпрепятстват развитието на туристическата дейност и превръщането на наличния ресурсен потенциал в реален икономически ресурс.

Актуалността на настоящото изследване произтича от необходимостта от по-задълбочено познаване на механизмите, които определят развитието на селския туризъм в малките населени места, както и от потребността от разработване на практически приложими решения за по-ефективно управление на туристическите дестинации.

2. Обект и предмет на изследването

Обект на изследването са процесите на развитие на селския туризъм в планинските и полупланинските райони на България, разглеждани в контекста на взаимодействието между природните и културно-историческите ресурси, социално-икономическите условия и институционалната среда.

Предмет на изследването са факторите, които влияят върху степента на използване на туристическия потенциал на местно равнище, както и взаимодействието между основните участници в туристическия процес – местната власт, туристическия бизнес, местната общност, неправителствените организации и посетителите. Изследването е конкретизирано чрез комплексен анализ на община Брезово като пример за малка община с наличен туристически потенциал и ограничено развитие на туристическата дейност.

3. Изследователска теза

В основата на дисертационния труд стои тезата, че в малките населени места с наличен природен и културно-исторически потенциал развитието на селския туризъм остава ограничено, като това несъответствие между ресурсен потенциал и реално туристическо развитие се обуславя от комплексното взаимодействие на демографски, инфраструктурни, институционални и организационни фактори, както и от недостатъчно ефективното взаимодействие между основните участници в туристическия процес.

Приема се, че при по-висока степен на сътрудничество между заинтересованите страни и при провеждане на целенасочени управленски политики съществуващият туристически потенциал може да бъде използван значително по-ефективно.

За проверка на основната изследователска теза са формулирани шест взаимосвързани работни тези, свързани със социалния капитал, маркетинговата активност, ролята на местната общност и културните институции, институционалната координация, инфраструктурната осигуреност и демографските характеристики на населението.

4. Цел и задачи на изследването

Основната цел на изследването е да се анализират условията и факторите, които влияят върху развитието на селския туризъм в планинските и полупланинските райони на България, като се изследват взаимовръзките между ресурсния потенциал, местната общност, туристическия бизнес, посетителите и институционалната среда.

За реализиране на поставената цел е използван регионален казус, базиран на емпирично изследване на община Брезово, чрез който се анализират процесите и факторите, определящи развитието на селския туризъм. За постигане на целта са поставени следните задачи:

1. Да се анализират теоретичните постановки и научните изследвания, свързани със селския туризъм и управлението на туристическите дестинации.
2. Да се изследват основните фактори и условия, влияещи върху развитието на селския туризъм в планинските и полупланинските райони.
3. Да се извърши комплексна характеристика на изследвания регион и оценка на неговия туристически потенциал.
4. Да се анализира състоянието и особеностите на туристическата дейност в община Брезово.
5. Да се идентифицират и анализират основните заинтересовани страни и взаимодействията между тях.
6. Да се установят основните проблеми и ограничения пред развитието на селския туризъм в изследвания регион.
7. Да се формулират изводи и препоръки за по-ефективно управление и развитие на туристическата дестинация.

5. Методи на изследването

За постигане на поставената цел и решаване на изследователските задачи е приложен интегриран методологичен подход, основан на съчетаването на количествени и качествени методи на изследване.

В теоретичната част са използвани методите на анализа и синтеза, логическия и сравнителния анализ, чрез които е извършен преглед и систематизация на научната литература и съществуващите концепции, свързани със селския туризъм и управлението на туристическите дестинации.

За събиране на първична информация са използвани анкетно проучване, полуструктурирани интервюта и наблюдение чрез участие. Анкетното проучване е проведено сред посетители на изследвания регион с цел установяване на техните мотиви за посещение, оценка на туристическата среда и възприятия относно туристическото предлагане. Полуструктурираните интервюта са осъществени с представители на местната власт, туристическия бизнес, местната общност и неправителствения сектор.

С оглед изследване на взаимодействията между основните участници в туристическия процес е приложен и мултистейкхолдър анализ (multi-stakeholder analysis). Чрез него са идентифицирани ключовите заинтересовани страни, техните интереси, роли, ресурси и степен на влияние върху развитието на туристическата дестинация. Прилагането на този подход позволява да бъдат изследвани съществуващите форми на сътрудничество, конфликтни точки и възможности за подобряване на координацията между отделните участници, което е от съществено значение за устойчивото развитие на селския туризъм.

Методът на наблюдение чрез участие е приложен за проследяване на туристическите процеси и взаимодействията между заинтересованите страни в реална среда. За задълбочено изследване на разглеждания регион е използван и подходът на изследване на конкретен случай (case study), който позволява анализ на туристическата дестинация в контекста на реалните социално-икономически условия.

Информационната база на изследването включва научни публикации, стратегически и нормативни документи, статистически данни, резултати от анкетни проучвания, интервюта и теренни наблюдения. Комбинирането на различни източници на информация създава възможност за триангулация на данните и допринася за повишаване надеждността и валидността на направените изводи.

6. Ограничения на изследването

Настоящото изследване е фокусирано върху развитието на селския туризъм в планинските и полупланинските райони на България, като емпиричният анализ е конкретизиран чрез изследване на община Брезово. Изборът на общината е обусловен от наличието на значителен природен и културно-исторически потенциал, съчетан с ограничено развитие на туристическата дейност, което позволява задълбочено изследване на факторите, влияещи върху туристическото развитие на местно равнище.

Получените резултати следва да се интерпретират в контекста на специфичните социално-икономически, демографски и институционални характеристики на изследвания регион. Въпреки че част от направените изводи могат да бъдат приложими и за други общини със сходни характеристики, изследването не претендира за пълна представителност по отношение на всички селски райони в страната.

Ограничение на изследването произтича и от използването на анкетни и интервюиращи методи, при които съществува възможност за субективност в оценките и нагласите на участниците. С цел минимизиране на това влияние е приложен комбиниран

методологичен подход, основан на съчетаване на количествени и качествени методи, както и на използването на различни източници на информация.

Независимо от посочените ограничения, приложената методология и използваната информационна база осигуряват достатъчна надеждност на получените резултати и позволяват формулирането на обосновани изводи и препоръки относно развитието на селския туризъм в изследвания регион.

ГЛАВА I. ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА СЕЛСКИЯ ТУРИЗЪМ

В първа глава на дисертационния труд е извършен критичен анализ на научната литература, посветена на същността на селския туризъм, факторите за неговото развитие, управлението на туристическите дестинации и ролята на социалния капитал за устойчивото развитие на селските райони. Анализирани са основни теоретични концепции и подходи, представени в международната и българската научна литература, които формират теоретичната рамка на настоящото изследване.

1.1. Същност и характеристики на селския туризъм

Селският туризъм се утвърждава като значима форма на туристическа дейност, основана на използването на природните, културните и социалните ресурси на селските райони. В научната литература той се разглежда като средство за икономическа диверсификация, създаване на допълнителни доходи и стимулиране на местното развитие. Според Lane (1994) основните характеристики на селския туризъм са малкият мащаб, тясната връзка с местната среда и използването на автентични природни и културни ресурси. Sharpley (2002) подчертава неговата роля за икономическото оживление на периферните райони и съхраняването на местната идентичност.

В българската научна литература селският туризъм се разглежда като инструмент за активизиране на местния потенциал и развитие на селските територии. Според Петрова (2012) туристическите дейности създават възможности за разширяване на икономическата база и подобряване качеството на живот, а Ст. Маринов (2015) и Драганов (2013) акцентират върху ролята му за регионалното развитие и преодоляването на социално-икономически проблеми в селските райони.

Съвременните изследвания разглеждат селския туризъм като комплексна система от взаимосвързани дейности, включваща природни ресурси, културно наследство, туристически услуги и местна общност. Roberts и Hall (2001) го определят като част от процесите на икономическо реструктуриране в селските райони, а Hall (2004)

подчертава значението на взаимодействието между местната власт, бизнеса и общността за устойчивото развитие на туристическите дестинации.

На основата на извършения анализ селският туризъм може да бъде определен като комплексна социално-икономическа система, чието развитие зависи както от наличния ресурсен потенциал, така и от ефективното взаимодействие между основните заинтересовани страни.

1.2. Форми и разновидности на селския туризъм

Съвременното развитие на селския туризъм се характеризира с разнообразие от форми, които използват специфичните природни, културни и социални ресурси на селските райони. В научната литература се приема, че селският туризъм не представлява еднородна дейност, а обединява различни форми на туристическо предлагане, които често се комбинират в рамките на един туристически продукт (Lane, 2009; Sharpley, 2002).

Сред най-разпространените форми се открояват агротуризмът, културният туризъм, кулинарният туризъм, събитийният туризъм, екотуризмът, религиозният и творческият туризъм. Всяка от тях използва различни местни ресурси и създава възможности за развитие на специализирани туристически продукти.

Според Roberts и Hall (2001) комбинирането на различни форми на туризъм създава условия за по-ефективно използване на местните ресурси и повишаване конкурентоспособността на туристическите дестинации. Подобна позиция застъпват и български автори, които свързват успешното развитие на селския туризъм със съчетаването на природни дадености, културно наследство, местни традиции и съвременни туристически услуги (Петрова, 2012; Драганов, 2013).

Извършеният анализ показва, че разнообразието от форми на селския туризъм предоставя значителни възможности за развитие на туристическите райони, като ефективното им използване изисква интегриране на местните ресурси и координация между основните участници в туристическия процес.

1.3. Фактори, влияещи върху развитието на селския туризъм

Развитието на селския туризъм е резултат от взаимодействието на множество фактори с различен характер и степен на влияние. Научните изследвания показват, че успешното развитие на туристическите дейности в селските райони зависи не само от наличието на природни и културно-исторически ресурси, но и от състоянието на

инфраструктурата, демографските характеристики, институционалната среда и активността на местната общност (Roberts & Hall, 2001; Hall, 2004).

Сред основните предпоставки за развитие на селския туризъм се открояват природните и културно-историческите ресурси, които формират базата на туристическото предлагане. Редица автори подчертават, че ресурсният потенциал сам по себе си не е достатъчно условие за успешно туристическо развитие (Lane, 2009; Драганов, 2013).

Съществено значение имат инфраструктурните фактори, които определят достъпността и качеството на туристическото обслужване, както и социално-демографските характеристики на населението. Процеси като застаряване, миграция и ограничена предприемаческа активност оказват негативно влияние върху туристическото развитие, докато активната местна общност и съхранените традиции могат да се превърнат в конкурентно предимство (Getz, 2008; Петрова, 2012).

Важна роля играят маркетинговите фактори, свързани с изграждането на туристически образ, популяризирането на местните ресурси и комуникацията с потенциалните посетители (Sharpley, 2002; Марин Маринов, 2007). Наред с тях институционалната среда и качеството на местното управление оказват съществено влияние върху възможностите за устойчиво туристическо развитие.

Извършеният анализ показва, че развитието на селския туризъм е резултат от комплексното взаимодействие между ресурсни, инфраструктурни, социално-демографски, маркетингови и институционални фактори, чието ефективно управление е предпоставка за реализиране на туристическия потенциал на дадена територия.

1.4. Управление на туристическата дестинация

През последните десетилетия управлението на туристическите дестинации се утвърждава като самостоятелно направление в научните изследвания и практиката на туризма. Съвременните туристически дестинации се разглеждат като сложни социално-икономически системи, включващи разнообразни ресурси, организации и заинтересовани страни. Според Buhalis (2000) туристическата дестинация представлява интегриран туристически продукт, формиран от съвкупността от природни ресурси, инфраструктура, услуги, атракции и местна общност.

В научната литература се приема, че ефективното управление на туристическата дестинация изисква координация между местните власти, туристическия бизнес, културните институции, неправителствените организации и местното население (Ritchie

& Crouch, 2003). Развитието на дестинацията зависи не само от качеството на туристическите услуги, но и от способността на участниците да изграждат партньорства и да работят за постигане на общи цели.

Особено значение има мултистейкхолдър подходът (multi-stakeholder approach), който разглежда туристическата дестинация като мрежа от взаимосвързани заинтересовани страни. Според Freeman (1984) заинтересовани страни са всички лица, групи и организации, които могат да влияят върху дадена дейност или са повлияни от нея. Приложен към туризма, този подход поставя акцент върху балансирането на интересите и създаването на механизми за сътрудничество между участниците.

В контекста на селския туризъм активното участие на местната власт, бизнеса, местната общност, културните организации и неправителствения сектор е предпоставка за устойчиво туристическо развитие. Според Jamal и Getz (1995) изграждането на партньорства и координирани действия между заинтересованите страни е ключов фактор за успешното развитие на туристическите дестинации.

Съществена роля в този процес изпълняват организациите за управление на дестинацията (Destination Management Organizations – DMO), които координират маркетинговите дейности, разработването на туристически продукти и взаимодействието между участниците. В българските условия обаче все още съществуват предизвикателства, свързани с недостатъчна координация и ограничени форми на устойчиво сътрудничество. Извършеният анализ показва, че ефективното управление на туристическите дестинации изисква интегриран подход, основан на партньорство, координация и активно участие на заинтересованите страни в процесите на планиране и развитие.

1.5. Социален капитал и сътрудничество в туризма

През последните години концепцията за социалния капитал заема важно място в изследванията, свързани с местното развитие и управлението на туристическите дестинации. Социалният капитал се разглежда като съвкупност от социални връзки, доверие, норми на взаимност и форми на сътрудничество, които улесняват колективните действия и създават предпоставки за постигане на общи цели. Теоретичните основи на концепцията са развити в трудовете на Bourdieu (1986), Coleman (1988) и Putnam (1993).

В контекста на туризма социалният капитал се проявява чрез способността на заинтересованите страни да изграждат отношения на доверие, да обменят информация и да реализират съвместни инициативи. Според Hall (2011) високото ниво на доверие и

сътрудничество между местната власт, бизнеса и общността създава благоприятни условия за устойчиво развитие на туристическите дестинации.

Особено значение за селските райони има ролята на местната общност като носител на социален капитал. Чрез съхраняването на културното наследство, традициите и местната идентичност населението допринася за формирането на туристическата привлекателност на дестинацията и за устойчивото управление на местните ресурси.

В българските условия важна роля за формирането и поддържането на социален капитал изпълняват читалищата, местните сдружения и културните организации. Те функционират като посредници между различните обществени групи и създават възможности за реализиране на инициативи, свързани със съхраняване на традициите, организиране на събития и популяризиране на културното наследство. Извършеният анализ показва, че социалният капитал е съществен фактор за развитието на селския туризъм, тъй като подпомага изграждането на доверие, партньорства и устойчиви форми на сътрудничество между заинтересованите страни.

1.6. Теоретични модели за развитие на туристическите дестинации

В научната литература са разработени различни теоретични модели, които обясняват процесите на развитие и управление на туристическите дестинации. Те предоставят концептуална основа за анализ на факторите, влияещи върху туристическото развитие, както и за оценка на възможностите и ограниченията пред отделните туристически райони.

Сред най-широко използваните е моделът на жизнения цикъл на туристическата дестинация (Tourism Area Life Cycle – TALC), разработен от Butler (1980). Според този модел развитието на туристическата дестинация преминава през последователни етапи – проучване, въвеждане, развитие, консолидация, стагнация и последващо обновяване или упадък. Моделът подчертава динамичния характер на туристическото развитие и необходимостта от адаптиране към промените във външната среда.

Важно място заемат и моделите за конкурентоспособност на туристическите дестинации. Особено значение има концептуалният модел на Ritchie и Crouch (2003), според който конкурентоспособността се определя от съвкупното влияние на ресурсния потенциал, управлението на дестинацията, политиките за развитие, инфраструктурата и външната среда.

В съвременните изследвания все по-широко приложение намират системният и мрежовият подход, които разглеждат туристическата дестинация като система от

взаимосвързани участници, ресурси и процеси. Тези подходи са особено приложими при изследването на селските райони, където резултатите зависят в значителна степен от взаимодействието между местната власт, бизнеса, културните институции и местната общност.

Извършеният анализ показва, че изследването на туристическите дестинации изисква комбиниране на различни теоретични подходи, които отчитат едновременно ресурсния потенциал, управленските процеси, социалните взаимодействия и особеностите на местната среда.

1.7. Устойчиво развитие на туризма в селските райони

Концепцията за устойчиво развитие заема централно място в съвременните научни изследвания, посветени на туризма и регионалното развитие. Нейната същност се основава на разбирането, че удовлетворяването на потребностите на настоящите поколения не трябва да ограничава възможностите на бъдещите поколения да посрещат своите потребности. В областта на туризма тази концепция намира израз в необходимостта от балансирано съчетаване на икономическите, социалните и екологичните аспекти на развитието (WCED, 1987).

Според Swarbrooke (1999) устойчивият туризъм предполага рационално използване на природните ресурси, съхраняване на културното наследство и осигуряване на дългосрочни икономически ползи за местните общности. Подобна позиция застъпват и Bramwell и Lane (1993), които подчертават значението на сътрудничеството между заинтересованите страни като основно условие за устойчиво туристическо развитие.

В контекста на селските райони устойчивото развитие придобива особено значение поради пряката зависимост на туристическата дейност от състоянието на природната среда, местните традиции и социалната структура на общността. Селският туризъм създава възможности за икономическа диверсификация, заетост и предприемаческа активност, но същевременно изисква отговорно управление на ресурсите и съхраняване на местната идентичност.

Съвременните изследвания подчертават, че устойчивото развитие на туристическите дестинации изисква активно участие на местната общност в процесите на планиране и управление, както и изграждане на механизми за сътрудничество между заинтересованите страни. В този контекст партньорството и интегрираните управленски подходи се разглеждат като важни предпоставки за устойчиво развитие на туризма.

В българските условия устойчивото развитие на селския туризъм е тясно свързано с ефективното използване на местния ресурсен потенциал, съхраняването на културно-историческото наследство и активното участие на местните общности в процесите на туристическо развитие. Особено значение имат инициативите, насочени към опазване на традициите, развитие на местни продукти и създаване на туристически преживявания, които съчетават икономическа ефективност със социална и културна устойчивост.

Извършеният анализ показва, че устойчивото развитие на селския туризъм изисква интегриран подход, който отчита взаимовръзките между икономическите, социалните и екологичните измерения на развитието. Постигането на устойчиви резултати зависи не само от наличието на туристически ресурси, но и от способността на местните участници да изграждат партньорства и да прилагат дългосрочни стратегии за развитие на туристическата дестинация.

Изводи от Глава I

Теоретичният анализ позволява да бъдат формулирани следните основни изводи:

1. Селският туризъм се утвърждава като важен инструмент за социално-икономическо развитие на селските райони, който съчетава икономически, социални и културни функции и създава възможности за диверсификация на местната икономика.
2. Развитието на селския туризъм зависи от комплексното взаимодействие между природни ресурси, културно-историческо наследство, инфраструктура, институционална среда и човешки капитал, като наличието на ресурсен потенциал само по себе си не е достатъчно условие за успешно туристическо развитие.
3. Съвременните форми на селски туризъм се характеризират с висока степен на разнообразие и интеграция, което създава възможности за изграждане на комплексни туристически продукти и за повишаване конкурентоспособността на туристическите дестинации.
4. Ефективното управление на туристическите дестинации изисква координация между местната власт, туристическия бизнес, културните институции, неправителствените организации и местната общност, като мултистейкхолдър подходът предоставя подходяща концептуална рамка за анализ на тези взаимодействия.

5. Социалният капитал се утвърждава като съществен фактор за развитието на селския туризъм чрез изграждането на доверие, активизиране на местните инициативи и създаване на устойчиви форми на сътрудничество между заинтересованите страни.
6. Теоретичните модели за развитие на туристическите дестинации потвърждават необходимостта от интегриран подход, отчитащ едновременно ресурсния потенциал, управленските процеси, социалните взаимодействия и особеностите на местната среда.
7. Устойчивото развитие на селския туризъм предполага балансирано съчетаване на икономическите, социалните и екологичните цели, както и активно участие на местната общност в процесите на планиране и управление на туристическото развитие.

Теоретичният анализ формира концептуалната основа на изследването и обосновава необходимостта от интегриран подход при анализа на факторите за развитие на селския туризъм.

ГЛАВА II. МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Във втора глава на дисертационния труд е представена методологията на изследването, използвана за анализ на факторите и условията, влияещи върху развитието на селския туризъм в планинските и полупланинските райони на България. Разгледани са методологическата и теоретичната рамка на изследването, както и приложените методи и инструменти за събиране и анализ на информацията.

Методологическият подход се основава на съчетаването на количествени и качествени методи, което позволява комплексно изследване на туристическите процеси и взаимодействията между основните заинтересовани страни. За емпиричен пример е избрана община Брезово, която предоставя възможност за анализ на развитието на селския туризъм в условията на наличен ресурсен потенциал и ограничена туристическа активност. Разработената методология създава основа за проверка на формулираните изследователски тези и за постигане на целите на дисертационния труд.

2.1. Методологическа и теоретична рамка на изследването

В съответствие с формулираната цел на изследването е разработена методологическа рамка, основана на интегриран подход за анализ на факторите, влияещи върху развитието на селския туризъм в планинските и полупланинските райони на

България. Изследването се основава на разбирането, че туристическото развитие е резултат от взаимодействието между ресурсния потенциал на територията, институционалната среда, социално-икономическите условия и основните заинтересовани страни.

Методологическият подход съчетава теоретичен анализ и емпирично изследване чрез използването на количествени и качествени методи. Това позволява комплексно изследване както на обективните характеристики на туристическата дестинация, така и на взаимодействията между участниците в туристическия процес. За емпиричен пример е избрана община Брезово, разглеждана като община с наличен туристически потенциал и ограничено развитие на туристическата дейност.

В рамките на изследването е разработена авторска методологическа рамка (Фигура 1), която представя логическата последователност на изследователския процес и взаимовръзките между факторите, влияещи върху развитието на селския туризъм. Методологическата конструкция се основава на разбирането, че ресурсният потенциал е необходима предпоставка за туристическо развитие, чието ефективно използване зависи от качеството на управлението, инфраструктурната обезпеченост, предприемаческата активност, маркетинговите дейности и взаимодействието между заинтересованите страни.

Паралелно с нея е разработена авторска теоретична рамка (Фигура 2), която интегрира концепциите за устойчиво развитие на туризма, управлението на туристическите дестинации и мултистейкхолдърния подход в единна аналитична система. В теоретичния модел туристическата дестинация се разглежда като социално-икономическа система, в която взаимодействат ресурсният потенциал, институционалната среда и основните заинтересовани страни.

Социалният капитал се разглежда като посреднически фактор, проявяващ се чрез доверието, сътрудничеството и партньорствата между участниците в туристическата система. Приема се, че неговото наличие създава предпоставки за по-ефективно използване на ресурсния потенциал и за устойчиво туристическо развитие. Предложената теоретична рамка систематизира основните фактори, влияещи върху развитието на селския туризъм, и служи като концептуална основа за последващия емпиричен анализ и проверката на формулираните изследователски тези.

2.2. Изследователски дизайн и изследователски тези

Изследователският дизайн е разработен в съответствие с поставената цел за анализ на факторите и условията, влияещи върху развитието на селския туризъм в планинските и полупланинските райони на България. Изследването е организирано като регионален казус (case study), който позволява задълбочено изследване на процесите и факторите, определящи развитието на туристическата дейност на местно равнище.

Обект на изследването са процесите на развитие на селския туризъм в планинските и полупланинските райони на България.

Предмет на изследването са факторите, влияещи върху степента на използване на туристическия потенциал на местно равнище, както и взаимодействията между основните заинтересовани страни в туристическия процес.

За емпиричен обект е избрана община Брезово. Изборът е обусловен от наличието на природен и културно-исторически потенциал, който не е съпроводен със съответстващо ниво на туристическо развитие. Това създава възможност за анализ на факторите, които възпрепятстват превръщането на наличните ресурси в устойчив туристически продукт.

В съответствие с разработената теоретична рамка е формулирана следната основна изследователска теза:

Основна теза (T1): Развитието на селския туризъм в малките населени места с наличен природен и културно-исторически потенциал е ограничено не поради липса на ресурси, а вследствие на недостатъчно ефективно взаимодействие между заинтересованите страни, слаба институционална координация и наличието на структурни ограничения (демографски, инфраструктурни и организационни).

За проверка на основната теза са формулирани следните работни тези:

Теза 1 (T1.1): Ниското ниво на социален капитал (доверие, сътрудничество и партньорство) между местната власт, туристическия бизнес и местната общност ограничава развитието на туристическата дейност.

Теза 2 (T1.2): Липсата на координирана маркетингова политика и недостатъчната туристическа промоция ограничават разпознаваемостта и ефективното използване на туристическия потенциал.

Теза 3 (T1.3): Активното участие на местната общност и културните институции (включително читалищата) има съществено значение за устойчивото развитие на селския туризъм.

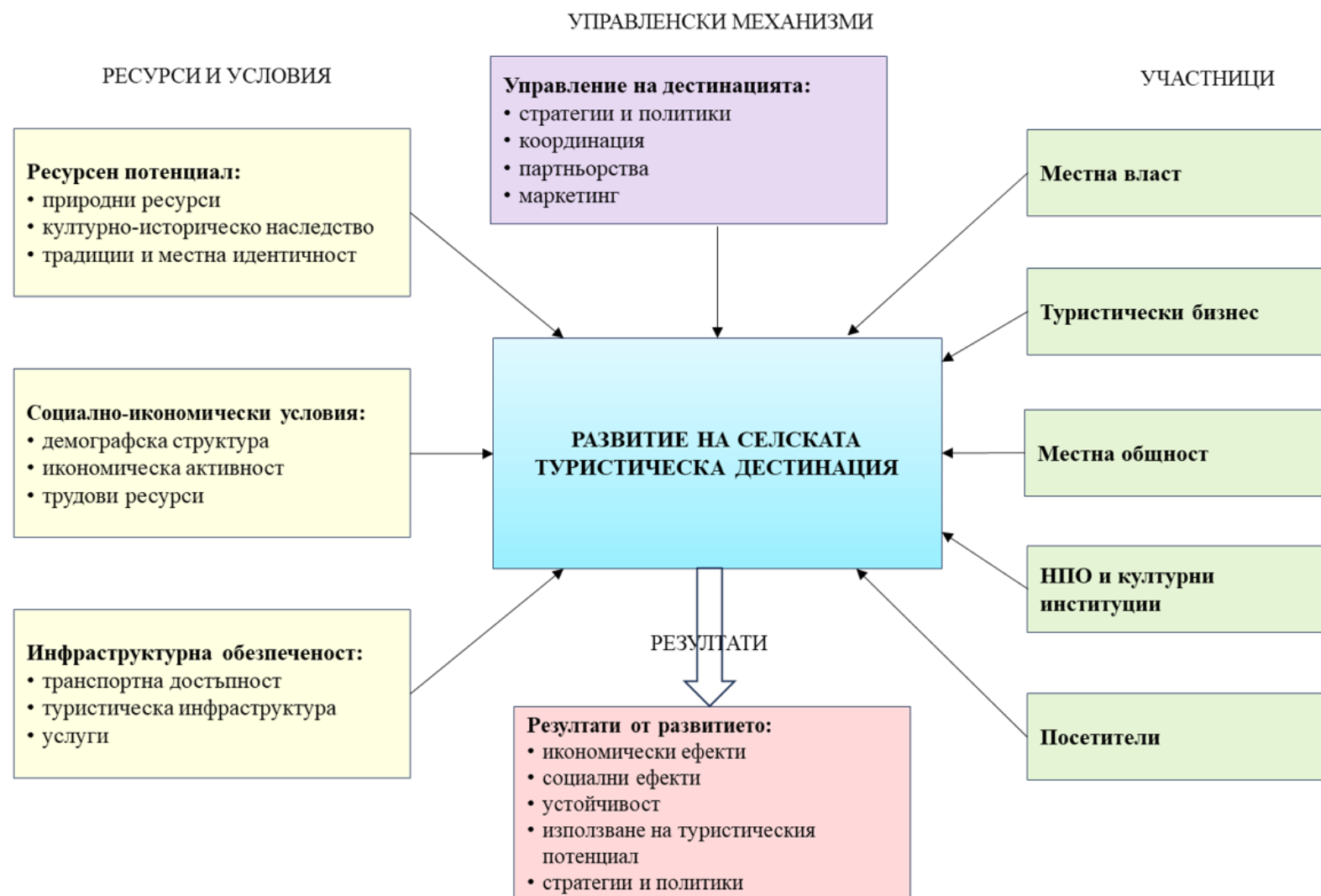
Теза 4 (T1.4): Недостатъчната институционална координация и липсата на последователна политика за развитие на туризма водят до неефективно използване на наличния ресурсен потенциал.

Теза 5 (T1.5): Ограничената инфраструктурна осигуреност (транспортна достъпност, техническа и туристическа инфраструктура) възпрепятства развитието на туристическата дейност в малките населени места.

Теза 6 (T1.6): Неблагоприятните демографски характеристики на местното население (застаряване, намалена икономическа активност) ограничават възможностите за развитие на селския туризъм.

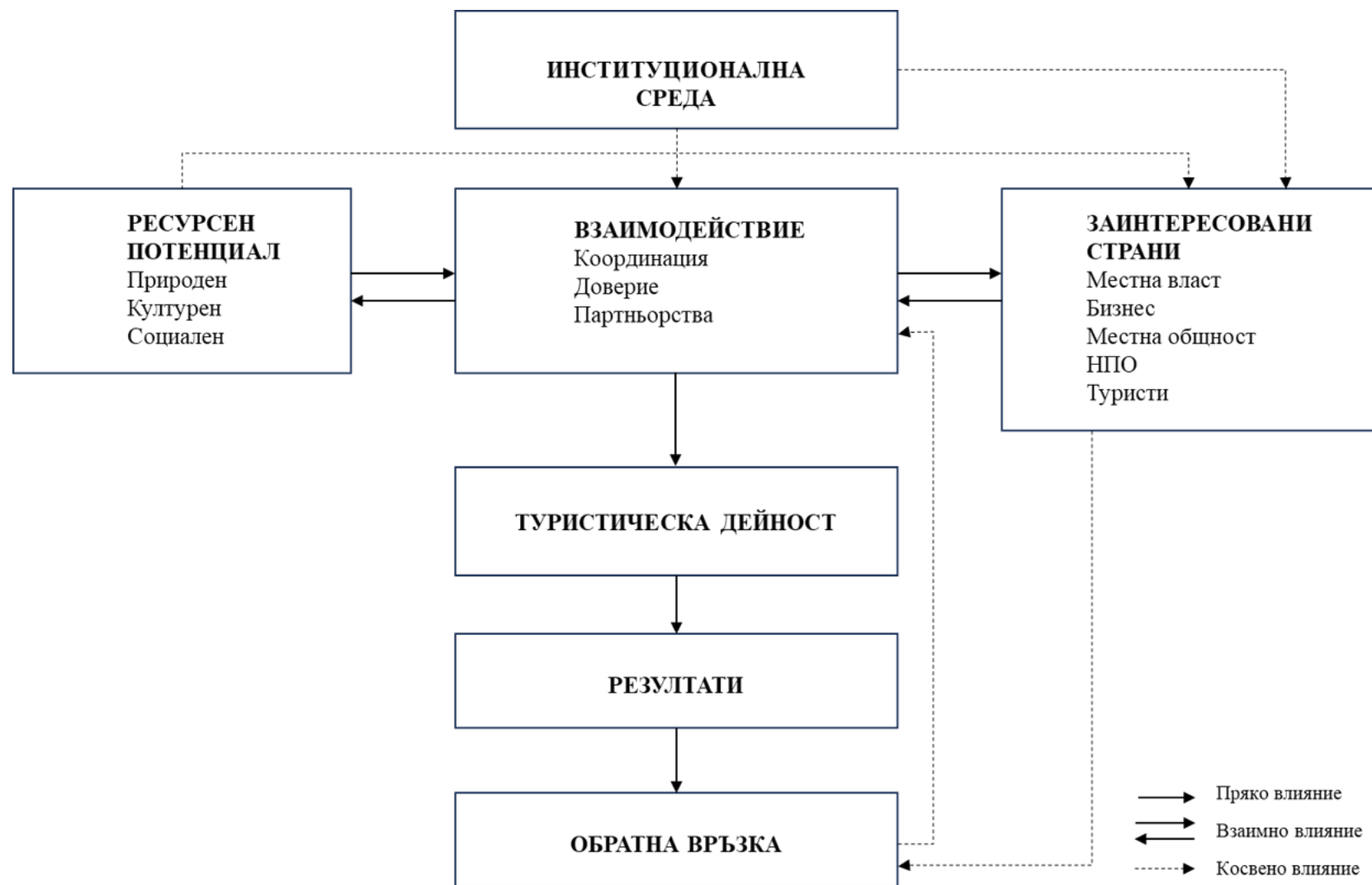
Формулираните изследователски тези определят логиката на емпиричното изследване и служат като основа за избора на показатели, методи и инструменти за събиране и анализ на информацията.

Фигура 1. Методологическа рамка на изследването

Източник: авторска разработка на базата на теоретичния анализ

Фигура 2. Теоретична рамка на изследването

Източник: авторска разработка

2.3. Методи и организация на емпиричното изследване

За проверка на формулираните изследователски тези и постигане на поставената цел е приложен интегриран методологически подход, основан на съчетаването на количествени и качествени методи. Използването на различни методи и източници на информация осигурява възможност за комплексно изследване на факторите, влияещи върху развитието на селския туризъм, и за повишаване надеждността на получените резултати.

В рамките на изследването са използвани анкетно проучване, полуструктурирани интервюта, наблюдение чрез участие, анализ на документи и статистически данни, както и мултистейкхолдър анализ. Съчетаването на тези методи позволява изследване както на характеристиките на туристическата дестинация, така и на взаимодействията между основните заинтересовани страни.

Емпиричното изследване е реализирано в периода 2021–2023 г. и включва три последователни етапа: анализ на научната литература и формулиране на изследователските постановки; предварително теренно проучване и установяване на контакти със заинтересованите страни; провеждане на основното теренно изследване чрез анкетни проучвания, интервюта и наблюдение чрез участие.

Изследването е организирано като регионален казус (case study), който позволява задълбочен анализ на процесите, свързани с развитието на селския туризъм в реална социално-икономическа среда. Допълнително е приложен мултистейкхолдър анализ за идентифициране на основните заинтересовани страни, техните роли и влияние върху развитието на туристическата дестинация.

Емпиричното изследване обхваща основните участници в туристическата система на община Брезово. В него са включени представители на местната власт, туристическия бизнес, местната общност, културни институции, неправителствени организации и посетители. Проучването обхваща представители на общинската администрация, кметове и кметски наместници от 12 населени места, 11 туристически обекта за настаняване, 91 представители на местната общност, 10 народни читалища и 175 посетители. Събраната информация осигурява необходимата емпирична основа за проверка на формулираните изследователски тези и за оценка на факторите, влияещи върху развитието на селския туризъм в изследвания регион.

Изводи от Глава II

В резултат на разработената методология на изследването могат да бъдат формулирани следните основни изводи:

1. Изследването е изградено върху интегриран методологически подход, съчетаващ количествени и качествени методи за анализ на факторите, влияещи върху развитието на селския туризъм.
2. Разработените методологическа и теоретична рамка осигуряват концептуална основа за изследване на взаимовръзките между ресурсния потенциал, институционалната среда и основните заинтересовани страни в туристическата дестинация.
3. Формулираните изследователски тези конкретизират основните зависимости и проблемни области, свързани с развитието на селския туризъм в малките населени места.
4. Прилагането на анкетно проучване, полуструктурирани интервюта, наблюдение чрез участие, анализ на документи и мултистейкхолдър анализ създава възможност за комплексно изследване на туристическата система и за надеждна проверка на изследователските тези.
5. Изградената организация на емпиричното изследване и обхватът на включените заинтересовани страни осигуряват необходимата информационна база за анализ на факторите и условията, влияещи върху развитието на селския туризъм в община Брезово.

ГЛАВА III. АНАЛИЗ НА РЕГИОНА И ЕМПИРИЧНОТО ИЗСЛЕДВАНЕ

В трета глава на дисертационния труд са представени резултатите от проведеното емпирично изследване на факторите и условията, влияещи върху развитието на селския туризъм в община Брезово. Анализът е насочен към оценка на степента на използване на туристическия потенциал, идентифициране на основните ограничения пред развитието на туристическата дейност и изследване на взаимодействието между заинтересованите страни в туристическия процес.

Изследването се основава на интегриран подход, който съчетава анализ на природните и културно-историческите ресурси, социално-икономическите характеристики на региона, състоянието на туристическата инфраструктура, нагласите на посетителите и местната общност, както и ролята на институциите и организациите, участващи в развитието на туризма. Представените резултати създават основа за

проверка на формулираните изследователски тези и за оценка на възможностите за по-ефективно използване на туристическия потенциал на община Брезово като туристическа дестинация.

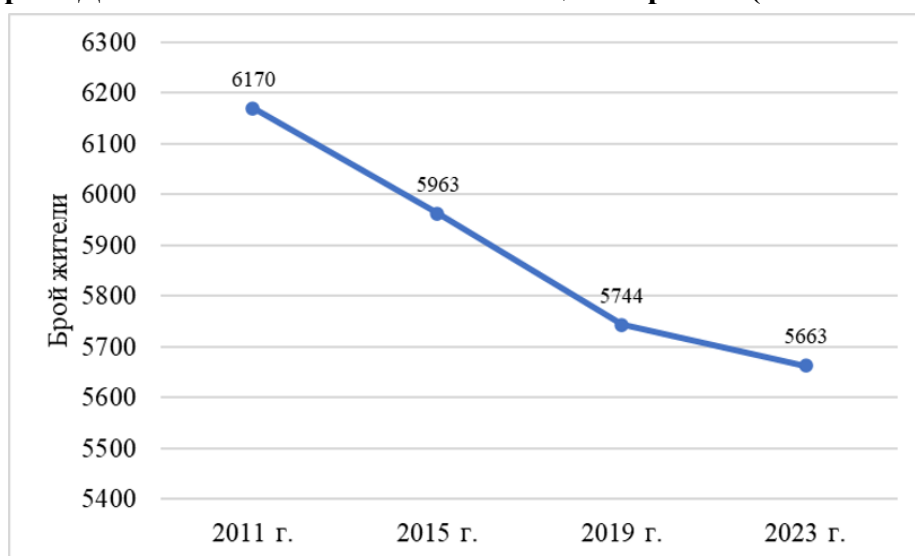
3.1. Характеристика на изследвания регион

Емпиричното изследване е проведено в община Брезово, разположена в североизточната част на област Пловдив, в района на Сърнена Средна гора. Общината представлява типичен селски район, характеризиращ се с преобладаващо малки населени места, ограничена икономическа активност и неблагоприятни демографски тенденции.

Изборът на община Брезово като обект на изследване е обусловен от наличието на съществен природен и културно-исторически потенциал, създаващ предпоставки за развитие на различни форми на селски туризъм. Въпреки това туристическата дейност в района остава слабо развита, което позволява да бъдат анализирани факторите, възпрепятстващи ефективното използване на наличните ресурси.

Демографският анализ показва устойчива тенденция към намаляване на населението. За периода 2011–2023 г. броят на жителите намалява от 6170 на 5663 души, което представлява спад от 8,2 % (Фигура 3). Наред с това се наблюдават процеси на застаряване и обезлюдяване на част от населените места, които оказват негативно влияние върху местното развитие.

Фигура 3. Динамика на населението на община Брезово (2011–2023 г.)

Източник: НСИ; ГРАО (2023 г.), авторска разработка

Независимо от демографските ограничения общината разполага със съхранена природна среда и богато културно-историческо наследство. Анализът на региона показва несъответствие между туристическия потенциал и реалното ниво на туристическо развитие, което обуславя необходимостта от изследване на факторите, влияещи върху развитието на селския туризъм.

3.2. Туристически потенциал на изследвания регион

Извършеният анализ на природните, културно-историческите и инфраструктурните ресурси на община Брезово показва, че регионът разполага със значителен потенциал за развитие на селски туризъм. Този потенциал се основава на съхранена природна среда, богато културно-историческо наследство и местни традиции.

Особено значение за развитието на туристическата дестинация имат културно-историческите ресурси, концентрирани предимно в село Свежен, което се утвърждава като основно ядро на културно-познавателния туризъм в общината. Религиозните, мемориалните и археологическите обекти създават възможности за развитие на разнообразни тематични туристически продукти. Важен елемент от туристическия потенциал са и народните читалища, които съхраняват местните традиции и организират културни събития.

Анализът на туристическата инфраструктура показва функционираща материална база, включваща места за настаняване и заведения за хранене, но с ограничен капацитет и ниска степен на използване. Установява се неравномерно териториално разпределение на туристическите обекти и наличие на неизползван капацитет.

Получените резултати показват несъответствие между ресурсния потенциал на община Брезово и реалното развитие на туристическата дейност. Основните ограничения са свързани с неблагоприятните демографски процеси, ограничената инфраструктурна осигуреност, недостатъчната маркетингова активност и слабата координация между заинтересованите страни. Това потвърждава необходимостта от интегриран подход и активно взаимодействие между институциите, бизнеса и местната общност.

3.3. Състояние на туристическата дейност

Анализът на туристическата дейност в община Брезово показва, че туризмът се характеризира с ограничен мащаб и предимно локално значение. Независимо от наличието на значителен ресурсен потенциал се наблюдава ниска интензивност на

туристическия поток, ограничено разнообразие на туристическите услуги и недостатъчно развитие на туристическия продукт.

Установено е, че част от туристическите обекти реализират минимален брой нощувки, което е индикатор за недостатъчно търсене и неефективно използване на наличния капацитет. Туристическото потребление се характеризира с краткотрайни посещения, сезонна концентрация и ограничен икономически ефект за местната общност.

Получените резултати показват, че основният проблем пред развитието на туризма в община Брезово не е липсата на ресурси, а недостатъчното им ефективно използване. Това потвърждава необходимостта от по-добра координация между участниците в туристическия процес, активизиране на местната общност и по-ефективно управление на туристическата дестинация.

3.4. Основни участници в развитието на туристическата дестинация

За анализ на участниците в развитието на туристическата дестинация е приложен мултистейкхолдър подход, който позволява идентифициране на основните заинтересовани страни, техните интереси, ресурси и степен на влияние върху развитието на туризма в община Брезово. Този подход създава възможност за изследване на взаимодействията между отделните участници и за оценка на тяхната роля в процесите на планиране и управление на туристическата дестинация.

3.4.1 Идентифициране на заинтересованите страни

В резултат на изследването са идентифицирани пет основни групи заинтересовани страни: публични институции, туристически бизнес, местна общност, културни институции и неправителствени организации, както и посетители. Всяка от тези групи изпълнява специфична функция в туристическата система и оказва влияние върху процесите на създаване, предлагане и потребление на туристическия продукт.

3.4.2. Анализ на интересите и степента на влияние

За оценка на позициите на отделните участници е приложена матрица „влияние–интерес“, която позволява сравнителен анализ на тяхната роля в развитието на туристическата дестинация. Чрез нея се идентифицират групите с най-голям потенциал за въздействие върху процесите на планиране и управление на туристическото развитие (Таблица 1).

Таблица 1. Матрица „Влияние–интерес“ на заинтересованите страни

Група заинтересовани страни	Степен на интерес	Степен на влияние	Роля в развитието на туризма
Публични институции	Висока	Висока	Ключови стратегически актьори
Туристически бизнес	Висока	Средна	Основни изпълнители
Местна общност	Средна	Средна	Подкрепящ фактор
Посетители	Висока	Ниска	Потребители на туристически продукт
НПО и културни институции	Средна	Средна	Потенциални партньори

Източник: авторска разработка

Анализът показва, че публичните институции заемат водеща позиция с висока степен както на интерес, така и на влияние върху развитието на туризма. Туристическият бизнес се характеризира с висока заинтересованост, но с по-ограничено влияние върху процесите на вземане на решения. Местната общност и културните институции заемат междинна позиция, докато посетителите оказват влияние основно чрез формирането на туристическото търсене и обратната връзка относно качеството на туристическото предлагане. За по-задълбочено изследване на ролята и участието на отделните заинтересовани страни са анализирани техните нагласи, оценки и участие в процесите на развитие на туристическата дестинация.

3.4.3 Местна власт

Местната власт е ключов участник в развитието на туристическата дестинация чрез функциите си по стратегическо планиране, управление на ресурсите, поддържане на инфраструктурата и координация между заинтересованите страни. Емпиричното изследване обхваща кмета на община Брезово, кметове и кметски наместници на населени места, както и представители на туристическите информационни центрове.

Резултатите показват висока степен на осъзнаване на туристическия потенциал на общината, основан на природните дадености, културно-историческото наследство и възможностите за развитие на събитийни форми на туризъм. Същевременно се установява наличие на значителни ограничения, свързани с инфраструктурни проблеми, недостатъчни финансови ресурси, ограничен административен капацитет и липса на активни партньорства между заинтересованите страни. Данните показват, че 75% от анкетираните определят населените места като подходящи за развитие на туризъм, но

66,7% оценяват инфраструктурата като незадоволителна, а всички респонденти посочват липсата на канализационна инфраструктура като сериозен проблем.

Установява се също недостатъчно взаимодействие между местните участници в туристическия процес. Значителна част от анкетираните отчитат липса на сътрудничество между предприемачите, а 91,7% заявяват, че не разполагат с реални правомощия за вземане на решения, свързани с развитието на туризма. Анализът на туристическите информационни центрове показва ограничена маркетингова активност и недостатъчно взаимодействие с бизнеса и културните институции. Получените резултати потвърждават, че недостатъчната институционална координация е сред основните фактори, ограничаващи развитието на селския туризъм в община Брезово.

3.4.4 Туристически бизнес

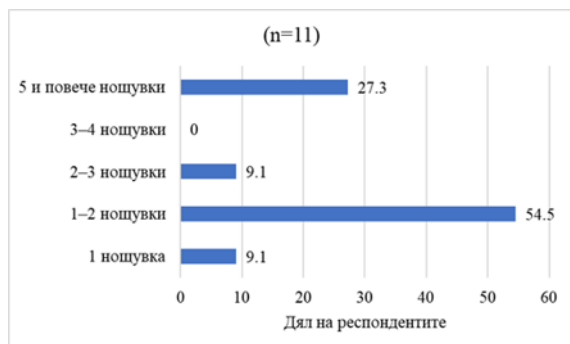
Туристическият бизнес е основен икономически участник в развитието на туристическата дестинация, тъй като формира туристическото предлагане и създава условия за реализиране на туристическото потребление. Емпиричното изследване обхваща 11 действащи туристически обекта, представляващи приблизително 79% от функциониращата база за настаняване в община Брезово.

Резултатите показват преобладаване на малки семейни предприятия, функциониращи в ограничен мащаб. При 63,3% от обектите туристическата дейност се осъществява изцяло от членове на семейството, което е характерна особеност на селския туризъм и показва ограничени възможности за разширяване на дейността. Анализът на туристическия поток показва, че посетителите са изцяло от вътрешния пазар, а престоят им е предимно краткотраен – до две нощувки. Наред с това се наблюдава ясно изразена сезонност на посещенията, концентрирана основно през летните месеци (Фигура 4).

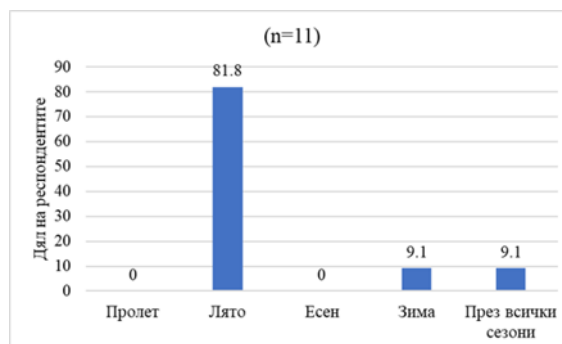
Туристическият продукт е ориентиран предимно към традиционните форми на селски туризъм и се основава на природната среда, спокойствието и автентичната атмосфера на населените места. Въпреки наличието на разнообразен ресурсен потенциал, предлагането на специализирани туристически дейности остава ограничено. Маркетинговата дейност се основава главно на препоръки от предишни посетители и неформални комуникационни канали, докато използването на професионални маркетингови инструменти и туристически посредници остава ограничено.

Фигура 4. Характеристика на туристическия поток

Въпрос: Каква е средната продължителност на престоя на Вашите гости?

Въпрос: Кога е силният туристически сезон при Вас?

Източник: авторско анкетно проучване

По отношение на инвестиционната дейност се установява доминиране на самофинансирането, като 72,7% от предприемачите са изградили туристическите си обекти основно със собствени средства. Анализът на взаимодействието между заинтересованите страни показва наличие на положителна социална среда, но ограничено сътрудничество между туристическия бизнес, културните институции и публичната администрация. Липсата на устойчиви партньорства и съвместни маркетингови инициативи затруднява формирането на интегриран туристически продукт и ефективното позициониране на дестинацията.

Получените резултати показват, че туристическият бизнес в община Брезово функционира в условията на ограничен пазар, недостатъчна маркетингова активност и слабо институционално взаимодействие. Това потвърждава тезата, че основните ограничения пред развитието на селския туризъм произтичат не от липсата на ресурсен потенциал, а от недостатъчната координация между заинтересованите страни, ограничената инфраструктурна обезпеченост и слабата маркетингова активност.

3.4.5 Местна общност

Местната общност е важен участник в развитието на туристическата дестинация, тъй като съхранява местните традиции, културната идентичност и социалната среда, които формират автентичния облик на селския туризъм. Емпиричното изследване обхваща 91 респонденти от девет населени места на територията на община Брезово и е насочено към анализ на нагласите и степента на участие на местното население в туристическата дейност.

Резултатите показват наличие на благоприятна социална среда за развитие на туризма. Преобладаващата част от анкетираните (90,1%) изразяват положително

отношение към развитието на селския туризъм, а 81,3% имат положително отношение към собствениците на туристически услуги. Повече от две трети от респондентите (72,5%) считат, че туризмът допринася за подобряване на социално-икономическите условия и създава възможности за заетост на местното население.

Въпреки високата степен на подкрепа реалното участие на местното население в туристическите дейности остава ограничено, като едва 42,9% от анкетираните са пряко ангажирани в сектора. Значително по-висока е активността при участие в местни инициативи и събития, което показва наличие на неизползван потенциал за по-широко включване на общността в развитието на туризма. Същевременно 64,8% от анкетираните определят организираните от общината, кметствата и читалищата събития като ефективен инструмент за привличане на туристи, а 65,9% оценяват положително действията на общината за подобряване на инфраструктурата.

Съществена характеристика на изследваната общност е възрастовата структура на населението, като 75,9% от респондентите са на възраст над 45 години. Това потвърждава наличието на неблагоприятни демографски тенденции, свързани със застаряване на населението и ограничено участие на младите хора в местното развитие. Получените резултати показват, че местната общност демонстрира висока степен на подкрепа за развитието на селския туризъм, но реалното ѝ участие остава ограничено. Това потвърждава наличието на неизползван социален потенциал и необходимостта от по-активно включване на местното население в процесите на развитие и управление на туристическата дестинация.

3.4.6. Културни институции и неправителствени организации

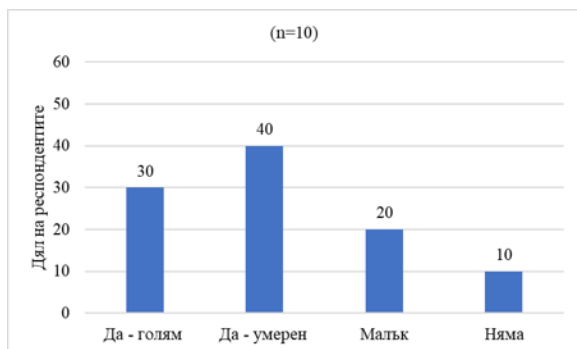
Културните институции и неправителствените организации, в частност народните читалища, имат съществена роля за съхраняването на местното културно наследство, поддържането на социалната активност и популяризирането на местната идентичност. В рамките на емпиричното изследване са анализирани 10 читалища от територията на община Брезово, които представляват основни културни и обществени центрове както в градската, така и в селската среда.

Резултатите показват, че читалищата разполагат със значителен ресурсен потенциал за участие в развитието на селския туризъм. Седемдесет процента от изследваните читалища посочват, че притежават ресурси, привлекателни за туристи. Най-разпространени са празниците и фестивалите (70%), както и етнографските сбирки и музейните експозиции (60%), които представляват важна основа за създаване на

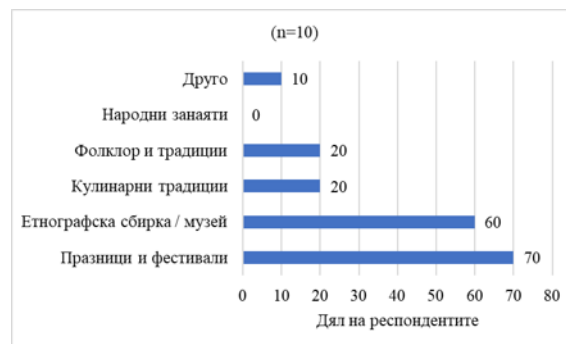
туристически продукти, базирани на местната културна идентичност и традиции (Фигура 5).

Фигура 5. Ресурсен потенциал на читалищата за развитие на туризма

Въпрос: Според Вас читалището има ли потенциал да развива туристически дейности?

Въпрос: С какви привлекателни ресурси за туристи разполага читалището?

Източник: авторско анкетно проучване

Наред с наличието на значителен потенциал неговото практическо използване остава ограничено. Макар 80% от читалищата да участват в дейности, свързани с туризма, само 10% организират самостоятелно инициативи, насочени конкретно към туристи. Изследването показва също по-добро сътрудничество с местната власт в сравнение с туристическия бизнес, което ограничава възможностите за създаване на партньорства и интегрирани туристически продукти.

Сред основните ограничения пред по-активното участие на читалищата се открояват недостатъчното финансиране (70%), липсата на кадри (60%), слабата реклама (40%) и недостатъчно развитата инфраструктура (30%). Получените резултати показват, че читалищата са важен носител на културни ресурси, местна идентичност и социален капитал, но потенциалът им за участие в туристическото развитие остава частично реализиран поради финансови, организационни и координационни ограничения.

3.4.7. Посетители

Посетителите са ключов участник в туристическата система, тъй като чрез своите предпочитания, поведение и оценки формират туристическото търсене и оказват влияние върху развитието на туристическата дестинация. Изследването обхваща общо 175 респонденти, включени чрез теренно и онлайн анкетно проучване, което позволява анализ както на реални посетители, така и на потенциални туристи.

Посетителите на община Брезово са предимно лица с високо образователно равнище и активен социален статус, проявяващи интерес към природата, местната култура и спокойната среда, характерна за селските райони. Посещенията са концентрирани основно през пролетно-летния сезон, което потвърждава наличието на сезонност в туристическото търсене.

Най-предпочитаните туристически дейности включват разходки сред природата, посещение на културно-исторически обекти, участие в местни събития и фестивали, както и дейности, свързани с местните традиции и бит. Това потвърждава наличието на благоприятни условия за развитие на разнообразни форми на селски, културен и събитийен туризъм (Фигура 6).

Фигура 6. Предпочитани туристически дейности

Въпрос: Кой от следните занимания бихте практикували?

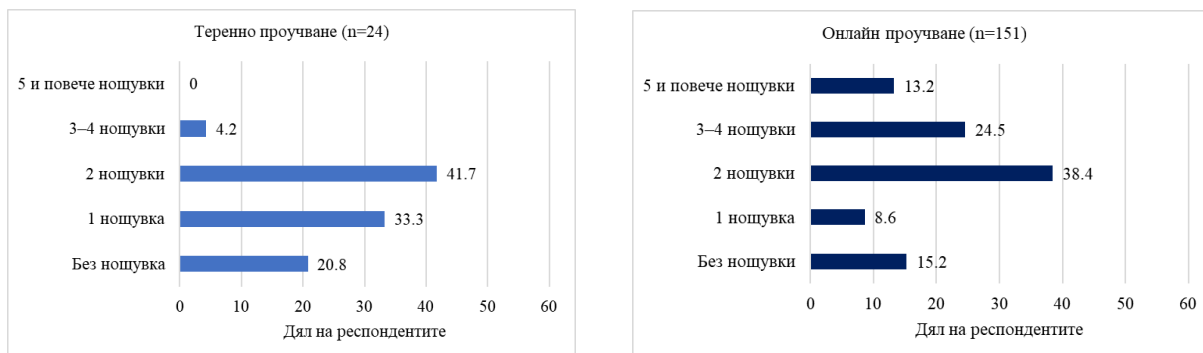
Източник: авторско анкетно проучване

Съществен показател за икономическата ефективност на туристическата дестинация е продължителността на престоя. Данните показват, че преобладаващата част от посетителите остават в района за кратък период – до две нощувки, което ограничава възможностите за реализиране на по-високи приходи от туристическа дейност и показва недостатъчно развитие на допълнителни туристически продукти и услуги, способни да задържат посетителите за по-дълъг период (Фигура 7).

Анализът показва преобладаване на ниски и средни разходни нива, характерни за дестинации с ограничено туристическо предлагане и кратка продължителност на посещенията. Установява се несъответствие между предпочитанията на посетителите и степента на развитие на туристическото предлагане, което ограничава възможностите за по-продължителен престой и реализиране на по-висок икономически ефект от туристическата дейност.

Фигура 7. Разпределение на посетителите според продължителност на престоя

Въпрос: Колко дълго ще останете тук (брой нощувки)?

Източник: авторско анкетно проучване

3.4.8. Синтезиран мултистейкхолдър анализ

Извършеният анализ на основните заинтересовани страни показва, че развитието на селския туризъм в община Брезово се определя от взаимодействието между публичните институции, туристическия бизнес, местната общност, културните институции и посетителите. Всяка от тези групи разполага със специфични ресурси, интереси и възможности за влияние върху процесите на туристическо развитие.

Резултатите показват, че публичните институции заемат водеща позиция в системата поради своите управленски и координационни функции, но ограничените финансови и кадрови ресурси затрудняват реализирането на последователна политика за развитие на туризма. Туристическият бизнес осигурява основната част от туристическото предлагане, но липсата на сътрудничество и общи маркетингови инициативи ограничава възможностите за създаване на интегриран туристически продукт.

Местната общност демонстрира висока степен на подкрепа за развитието на туризма, но участието ѝ в туристическите дейности остава ограничено. Същевременно читалищата и другите културни институции разполагат със значителен културен и социален капитал, който създава предпоставки за развитие на туристически продукти, базирани на местната идентичност и традиции. Анализът на посетителите показва наличие на реално туристическо търсене, но кратката продължителност на престоя и сравнително ниските туристически разходи ограничават икономическия ефект от туристическата дейност.

Синтезираният анализ потвърждава, че основният проблем пред развитието на селския туризъм в община Брезово не е липсата на природни, културни или човешки

ресурси, а недостатъчната координация между заинтересованите страни и отсъствието на устойчиви механизми за сътрудничество. Установеното несъответствие между наличния потенциал и степента на неговото използване потвърждава основната теза на изследването и очертава необходимостта от прилагане на по-интегриран модел на управление, основан на партньорство, координация и активно участие на местната общност и културните институции.

3.5. Взаимодействие и координация между участниците

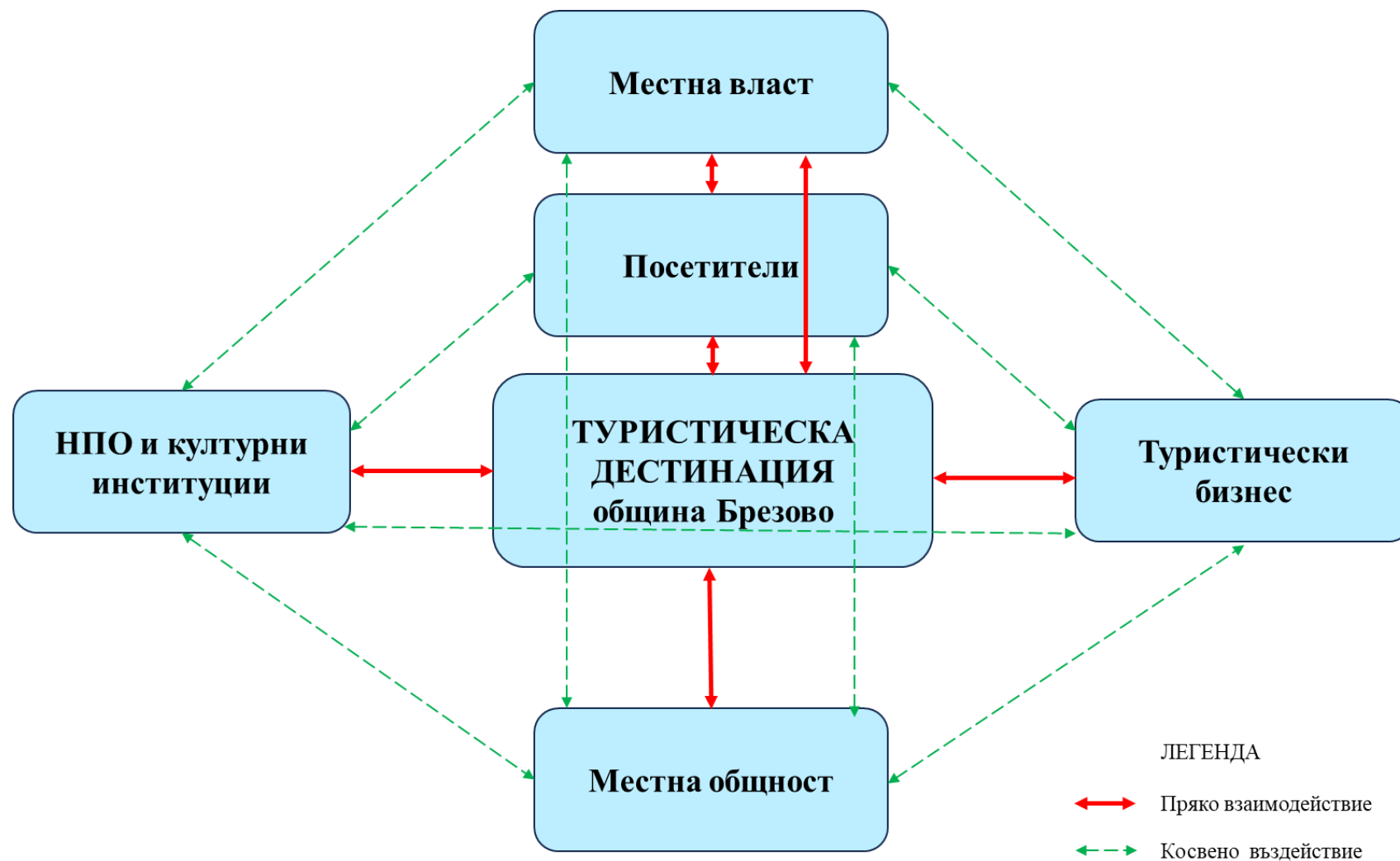
Ефективното развитие на туристическата дестинация изисква активно взаимодействие и координация между основните заинтересовани страни. В условията на селските райони сътрудничеството между местната власт, туристическия бизнес, местната общност, културните институции и посетителите има ключово значение за устойчивото развитие на туризма.

Емпиричното изследване показва, че взаимодействието между участниците в туристическия процес в община Брезово има предимно неформален характер и се осъществява главно при организиране на отделни инициативи, събития и проекти. Липсват устойчиви механизми за координация, съвместно планиране и разработване на интегрирани туристически продукти. Особено важна роля изпълняват читалищата и културните институции, които функционират като посредник между различните заинтересовани страни и допринасят за съхраняването и популяризирането на местното културно наследство. Въпреки това сътрудничеството между тях и туристическия бизнес остава ограничено.

На основата на проведеното емпирично изследване е разработен авторски модел на взаимодействие между основните заинтересовани страни в туристическата дестинация (Фигура 8). Моделът представя туристическата система като мрежа от взаимосвързани участници, които чрез обмен на ресурси, информация и партньорства оказват влияние върху развитието на туризма.

Получените резултати потвърждават значението на социалния капитал, партньорството и координацията като ключови фактори за развитието на селския туризъм и за по-ефективното използване на ресурсния потенциал на туристическата дестинация.

Фигура 8. Авторски модел на взаимодействие между заинтересованите страни

Източник: авторска разработка

3.6. Маркетинг и управление на туристическата дестинация

Ефективното развитие на туристическата дестинация изисква целенасочено управление и последователна маркетингова политика. Анализът на община Брезово показва, че туризмът е включен в стратегическите документи за местно развитие, но практическата реализация на поставените цели остава ограничена.

Управлението на туристическата дейност се осъществява основно от общинската администрация, като се установява недостатъчно участие на заинтересованите страни в процесите на планиране и ограничена координация при реализиране на туристически инициативи. Липсата на специализирана структура за управление на дестинацията затруднява провеждането на последователна политика за развитие на туризма.

Маркетинговата дейност се осъществява предимно чрез местни събития, интернет страници, социални мрежи и информационни материали, но липсва интегрирана маркетингова стратегия и ясно позициониране на туристическата дестинация. Това ограничава нейната разпознаваемост и възможностите за привличане на нови посетители. Получените резултати показват необходимост от усъвършенстване на управленските механизми и разработване на интегрирана маркетингова стратегия, насочена към по-ефективно използване на ресурсния потенциал и повишаване конкурентоспособността на туристическата дестинация.

3.7. Участие в развитието на туристическата дестинация община Брезово

В периода май 2022 г. – октомври 2023 г. авторът участва пряко в дейностите по развитие на туристическата дестинация община Брезово в качеството си на специалист туристически дейности в Архитектурно-исторически резерват Свежен. Това участие позволява прилагане на метода наблюдение чрез участие и предоставя възможност за практическа проверка на изводите от емпиричното изследване.

Реализираните дейности са насочени към няколко основни направления: популяризиране на туристическата дестинация, развитие на туристически продукти, активизиране на местната общност, организиране на събития и изграждане на партньорства между заинтересованите страни. Сред по-значимите инициативи са създаването на дигитално присъствие на АИР – Свежен, разработването на интерактивни форми за представяне на културно-историческото наследство, организирането на културни събития и създаването на „Празник на мекичките“ като пример за използване на местни ресурси за развитие на туристически продукт.

Практическата работа включва също изграждане на сътрудничество с туристическия бизнес, туроператори, културни институции и местната общност, както и реализиране на инициативи за осигуряване на допълнителни ресурси за подобряване на туристическото обслужване. Получените резултати показват повишаване на разпознаваемостта на дестинацията, активизиране на местната общност и създаване на предпоставки за по-ефективно използване на наличния туристически потенциал.

Практическото участие потвърждава основната теза на изследването, че развитието на селския туризъм зависи не само от наличието на природни и културно-исторически ресурси, а преди всичко от ефективната координация между заинтересованите страни, активното участие на местната общност и прилагането на целенасочени маркетингови и управленски подходи. Получените резултати демонстрират възможностите за практическо приложение на изводите от изследването и очертават конкретни насоки за развитие на туристическата дестинация в община Брезово.

3.8. Изводи и обобщения от емпиричното изследване

Проведеното емпирично изследване позволява да се направи комплексна оценка на факторите, влияещи върху развитието на селския туризъм в община Брезово. Получените резултати показват, че общината разполага със значителен природен, културно-исторически и социален потенциал за развитие на туристическа дейност, но степента на неговото реално използване остава ограничена. Анализът потвърждава основната теза на изследването, че ограниченията пред развитието на туризма не произтичат от липса на ресурси, а от недостатъчно ефективно взаимодействие между заинтересованите страни, ограничена институционална координация и наличие на структурни ограничения.

Установява се ниско ниво на сътрудничество между основните участници в туристическия процес, недостатъчна маркетингова активност и липса на последователна политика за развитие на туристическата дестинация. Местната общност и културните институции, включително читалищата, притежават значителен потенциал за участие в туристическото развитие, който към настоящия момент не е използван в достатъчна степен. Съществено влияние върху развитието на туризма оказват инфраструктурните ограничения и неблагоприятните демографски тенденции. В същото време емпиричните данни показват наличие на социален капитал и локални инициативи, които могат да

бъдат основа за бъдещо развитие при по-висока степен на координация и партньорство между заинтересованите страни.

Емпиричното изследване показва също, че въпреки значението на националните и регионалните политики за развитие на туризма, възможностите за тяхното пряко влияние на местно равнище са ограничени. Получените резултати потвърждават, че съществува реален потенциал за активизиране на туристическото развитие чрез фактори, които могат да бъдат управлявани локално – изграждане на партньорства, развитие на социален капитал, активизиране на местната общност и подобряване на координацията между заинтересованите страни. Обобщението на основните резултати от емпиричното изследване е представено в Таблица 3.

Таблица 3. Обобщение на резултатите от емпиричното изследване

Направление на анализ	Основен резултат	Оценка
Общ извод	Наличен потенциал при ограничено туристическо развитие	Потвърждава се
Социален капитал	Ограничено сътрудничество и партньорства между заинтересованите страни	Потвърждава се
Маркетинг	Недостатъчна маркетингова активност и ниска разпознаваемост на дестинацията	Потвърждава се
Местна общност	Наличие на потенциал при ограничено участие в туристическото развитие	Частично се потвърждава
Институционална среда	Недостатъчна координация и непоследователност на действията	Потвърждава се
Инфраструктура	Ограничена транспортна достъпност и туристическа обезпеченост	Потвърждава се
Демография	Неблагоприятни демографски тенденции и ограничени човешки ресурси	Частично се потвърждава

Източник: авторска разработка

Резултатите от емпиричното изследване потвърждават формулираните изследователски тези и очертават ключовите фактори, определящи развитието на селския туризъм в малките населени места. Те създават основа за формулиране на изводи, препоръки и модел за развитие на туристическа дестинация в селски район.

ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ

Проведеното теоретично и емпирично изследване позволява да бъдат формулирани основните изводи относно факторите, влияещи върху развитието на селския туризъм в община Брезово, както и препоръки за по-ефективно използване на наличния туристически потенциал.

Основни изводи от изследването

1. Община Брезово разполага със значителен природен, културно-исторически и социален потенциал за развитие на селски туризъм, който към настоящия момент не се използва в пълна степен.
2. Основните ограничения пред развитието на туризма не произтичат от липсата на ресурси, а от недостатъчно ефективно взаимодействие между заинтересованите страни, ограничена институционална координация и липсата на интегриран подход към развитието на туристическата дестинация.
3. Неблагоприятните демографски тенденции, ограничената предприемаческа активност и недостатъчната ангажираност на местното население оказват съществено влияние върху развитието на туристическата дейност.
4. Маркетинговата дейност се характеризира с недостатъчна системност, ограничена разпознаваемост на дестинацията и липса на последователна комуникационна стратегия.
5. Читалищата, местната общност и културните институции притежават значителен потенциал за участие в туристическото развитие, който не се използва достатъчно ефективно поради липса на координация и устойчиви механизми за сътрудничество.
6. Взаимодействието между местната власт, туристическия бизнес, културните институции и местната общност е ключов фактор за устойчивото развитие на селския туризъм и за трансформирането на ресурсния потенциал в реален туристически продукт.
7. развитието на селския туризъм изисква интегриран модел на управление, основан на координация, партньорство и активно участие на заинтересованите страни.
8. Публичните политики създават нормативната, стратегическата и финансовата рамка за развитие на селския туризъм, но възможностите за пряко въздействие върху тях на местно равнище са ограничени. Изследването показва, че по-

съществено значение за практическото развитие на туристическата дестинация имат факторите, които могат да бъдат управлявани локално – изграждането на партньорства, развитието на социален капитал, активното участие на местната общност и ефективната координация между заинтересованите страни. Именно чрез тях могат да бъдат преодолені част от структурните ограничения и да се постигне по-пълноценно използване на туристическия потенциал.

Оценка на факторите за развитие

Резултатите от изследването показват, че развитието на селския туризъм в община Брезово се определя от взаимодействието между природни, културно-исторически, социално-икономически, инфраструктурни, институционални и маркетингови фактори. Анализът показва, че част от тези фактори формират основата на туристическия потенциал на дестинацията, докато други ограничават неговото ефективно използване. Таблица 4 представя обобщена оценка на основните фактори, влияещи върху развитието на селския туризъм в община Брезово.

Таблица 4. Оценка на основните фактори за развитие на селския туризъм

Група фактори	Степен на влияние
Природни фактори	Силен потенциал
Културно-исторически фактори	Силен потенциал
Социално-икономически фактори	Ограничителен фактор
Инфраструктурни фактори	Ограничителен фактор
Институционални фактори	Ключово значение
Маркетингови фактори	Ключово значение

Източник: авторска разработка

Обобщената оценка показва, че природните и културно-историческите ресурси формират основното конкурентно предимство на туристическата дестинация. Основните ограничения са свързани със социално-икономическите условия, инфраструктурната обезпеченост, управлението и маркетинга. Реализацията на наличния туристически потенциал зависи от степента на координация между заинтересованите страни и прилагането на интегриран подход към развитието на туристическата дестинация.

Получените резултати показват, че част от факторите, влияещи върху развитието на туризма, се формират от външната политическа и институционална среда и трудно

могат да бъдат променяни на местно равнище. В същото време изследването установява наличие на значителен потенциал за въздействие чрез локални механизми, свързани с изграждането на партньорства, развитие на социалния капитал, активизиране на местната общност и подобряване на координацията между заинтересованите страни.

Концепция за развитие на туристическа дестинация в селски район

На основата на проведеното теоретично и емпирично изследване е разработена авторска концепция за развитие на туристическа дестинация в селски район, приложена към община Брезово (Фигура 9). Концепцията разглежда туристическото развитие като резултат от взаимодействието между ресурсния потенциал, заинтересованите страни, управлението на дестинацията, маркетинговата дейност и социалния капитал.

В основата на концепцията стои разбирането, че наличието на природни и културно-исторически ресурси е необходима, но недостатъчна предпоставка за развитие на туризма. Реалното използване на този потенциал зависи от степента на координация между участниците, ефективността на управленските механизми и способността за интегриране на отделните елементи в единна туристическа система.

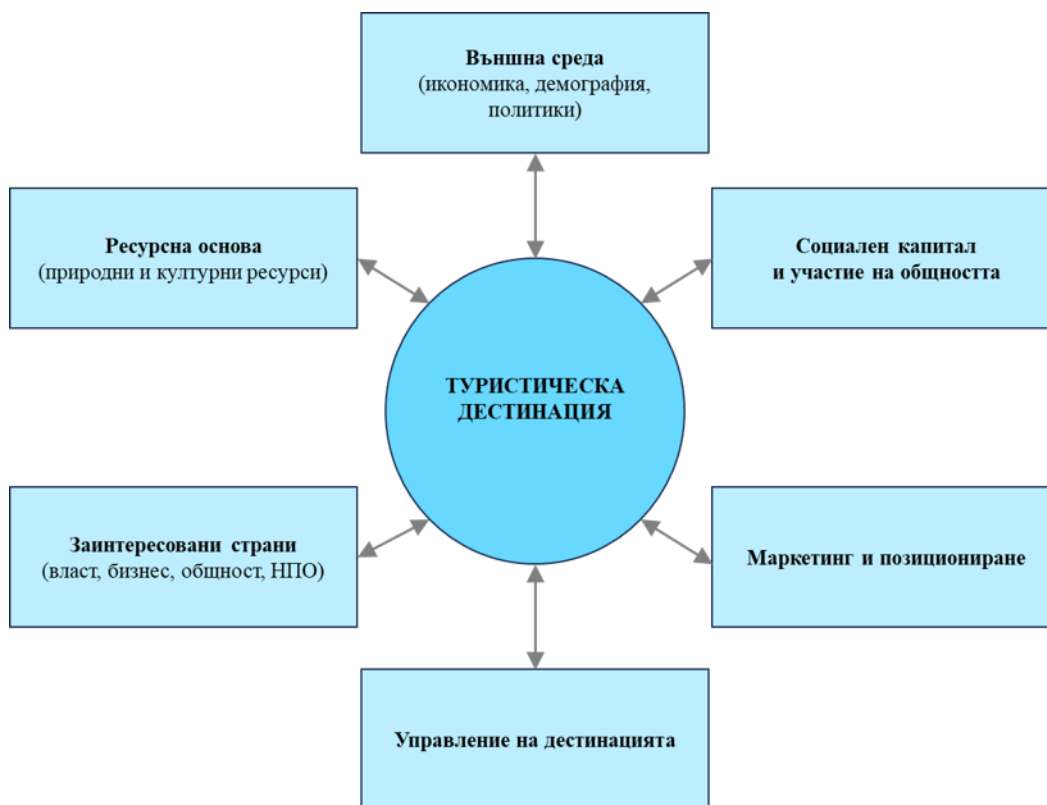
Предложената концепция представя туристическата дестинация като интегрирана система от взаимосвързани компоненти, включваща:

- ресурсна основа, формираща привлекателността на дестинацията;
- заинтересовани страни, участващи в създаването и предоставянето на туристическия продукт;
- управление на дестинацията, осигуряващо координация, планиране и стратегическа насоченост;
- маркетингова дейност, осъществяваща връзката между дестинацията и туристическия пазар;
- социален капитал, подпомагащ доверието, сътрудничеството и устойчивостта на взаимодействията между участниците.

Концепцията разглежда управлението като централен координационен механизъм, който интегрира дейностите на отделните участници и осигурява стратегическа насоченост на развитието. Маркетинговата дейност изпълнява ролята на свързващо звено между дестинацията и туристическия пазар, а социалният капитал създава предпоставки за устойчиви партньорства и ефективно взаимодействие между

заинтересованите страни. Концепцията има както аналитична, така и приложна стойност и може да бъде използвана като рамка при разработване на стратегии и политики за развитие на селския туризъм.

Фигура 9. Концепция за развитие на туристическа дестинация в селски район

Източник: авторска разработка

Препоръки за развитие на селския туризъм

На основата на резултатите от проведеното изследване могат да бъдат формулирани следните основни препоръки за развитие на селския туризъм в община Брезово:

Към местните политики и управление:

- разработване и прилагане на интегрирана стратегия за развитие на туризма с ясно дефинирани цели, мерки и отговорности;
- създаване на устойчиви механизми за координация между местната власт, туристическия бизнес, читалищата и местната общност;
- повишаване на проектната активност и привличане на външно финансиране за развитие на туристическата инфраструктура и туристическите услуги.

- насърчаване на местни партньорства и мрежи за сътрудничество между институции, бизнес, читалища и местна общност с цел по-ефективно използване на наличните ресурси независимо от ограниченията на външната политическа среда.

Към туристическия бизнес:

- развитие на съвместни туристически продукти и пакетни предложения;
- разширяване на предлаганите услуги чрез включване на местни традиции, културни събития и преживявания;
- подобряване на дигиталното присъствие и използването на съвременни маркетингови инструменти.

Към читалищата и местната общност:

- по-активно участие в създаването и популяризирането на туристически продукти, базирани на местното културно наследство;
- развитие на партньорства с туристическия бизнес и местната власт;
- повишаване на публичността на местните инициативи чрез използване на дигитални комуникационни канали и участие в туристически събития и проекти.

Реализирането на посочените препоръки би допринесло за по-ефективно използване на наличния туристически потенциал, подобряване на координацията между заинтересованите страни и повишаване конкурентоспособността на туристическата дестинация.

Насоки за бъдещи изследвания

Бъдещите изследвания могат да бъдат насочени към прилагане на предложената концепция в други селски туристически дестинации, сравнителен анализ между различни региони и изследване на влиянието на дигиталния маркетинг, социалния капитал и местните партньорства върху устойчивото развитие на селския туризъм.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проведеното теоретично и емпирично изследване потвърждава, че развитието на селския туризъм в малките общини е резултат от взаимодействието между природни, културно-исторически, социално-икономически, институционални и управленски фактори. Анализът на община Брезово показва, че наличието на значителен

туристически потенциал не е достатъчно условие за развитие на туристическата дейност, ако липсват ефективна координация между заинтересованите страни, последователна маркетингова политика и устойчиви механизми за управление на туристическата дестинация.

Резултатите потвърждават основната теза на изследването, че ограниченията пред развитието на селския туризъм не произтичат от липсата на ресурси, а от недостатъчно ефективното им използване. Установено е, че инфраструктурните ограничения, неблагоприятните демографски процеси, слабата маркетингова активност и недостатъчната координация между участниците оказват съществено влияние върху развитието на туристическата дестинация.

Изследването показва също, че публичните политики създават рамковите условия за развитие на селския туризъм чрез нормативни механизми, стратегически документи и финансови инструменти. Въпреки това възможностите за пряко въздействие върху политиките на местно равнище са ограничени. Поради тази причина особено значение придобиват факторите, които могат да бъдат управлявани на местно ниво – изграждането на партньорства, активизирането на местната общност, развитието на социалния капитал и подобряването на координацията между заинтересованите страни. Именно тези механизми се очертават като реалистичен инструмент за преодоляване на част от съществуващите ограничения и за по-ефективно използване на туристическия потенциал.

Основен резултат от дисертационния труд е разработването на авторска концепция за развитие на туристическа дестинация в селски район, която интегрира ресурсния потенциал, заинтересованите страни, управлението, маркетинга и социалния капитал в единна система. Предложената концепция и формулираните препоръки могат да бъдат използвани при разработването на местни политики и стратегии за развитие на туризма в общини със сходни характеристики.

В заключение може да се обобщи, че устойчивото развитие на селския туризъм зависи от способността за ефективно използване на наличните ресурси чрез координирани действия, стратегическо управление и активно участие на заинтересованите страни. Именно това създава предпоставки за превръщането на туристическия потенциал в реален фактор за икономическо и социално развитие на селските райони.

НАУЧНИ И НАУЧНО-ПРИЛОЖНИ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

В резултат на проведеното теоретично и емпирично изследване са формулирани научни и научно-приложни приноси, които произтичат от разработената концептуална рамка, приложената методология и получените резултати. Те отразяват както обогатяването на научното познание в областта на селския туризъм, така и възможностите за практическо приложение на изводите и препоръките при развитието на туристически дестинации в селски райони.

Приноси с теоретичен характер

1. Разработена е авторска концепция за развитие на туристическа дестинация в селски район, която интегрира ресурсния потенциал, заинтересованите страни, управлението на дестинацията, маркетинговата дейност и социалния капитал в единна аналитична система.
2. Установено е, че въпреки ограниченията, произтичащи от макрорамката на публичните политики, съществуват управляеми фактори на местно равнище – партньорства, социален капитал, местна общност и координация между заинтересованите страни – които могат да бъдат използвани като инструмент за активизиране развитието на селския туризъм.
3. Систематизирани и обосновани са основните фактори, влияещи върху развитието на селския туризъм в малките населени места, като е изведена ролята на институционалната среда, социалния капитал и взаимодействието между заинтересованите страни за ефективното използване на туристическия потенциал.
4. Разработен е комплексен методически подход за анализ на развитието на селския туризъм на местно равнище, основан на съчетаване на количествени и качествени методи на изследване.

Приноси с научно-приложен характер

1. Чрез комплексно емпирично изследване са установени основните фактори, зависимости и ограничения, определящи развитието на селския туризъм в община Брезово, свързани с ресурсния потенциал, инфраструктурната обеспеченост, маркетинговата дейност, демографските процеси и взаимодействието между заинтересованите страни.

2. Формулирани са практически насоки за подобряване на управлението, координацията и маркетинговата дейност на туристически дестинации в селски райони, приложими и в други общини със сходни характеристики.
3. Потвърдена е практическата приложимост на разработената концепция чрез реализирани инициативи за популяризиране на местното културно наследство, развитие на събитийния туризъм, активизиране на местната общност и повишаване разпознаваемостта на туристическия потенциал на община Брезово.

СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ, СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Елка Генова, Иван Пенев, (2020), Оценка на проект за изграждане на къща за селски туризъм, Аграрен университет – Пловдив, Научни трудове, т. LXII, кн. 2
2. Елка Генова, Милко Генов (2020), Изследване профила на потребителя на селски туристически услуги в туристическа дестинация Свежен, Аграрен университет – Пловдив, Научни трудове, т. LXII, кн. 1